

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΑΙΩΩΝΗ ΑΤΤΙΚΗΣ

(Πιρναρῆ καὶ Ἀλυκῆ Γλυφάδας) (1)

Εἰς τὰς ἄνω ὀρίζομενας θέσεις ἠπλοῦτο ὁ ἀρχαῖος δῆμος τῶν Αἰζωνέων, οὗ συνέχειν ἀπετέλουν αἱ Αἰζωνικαὶ Ἀλαὶ πέραν τῆς Βούλλας κατὰ τὸν ἐκεῖ Ἀγ. Νικόλαον. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐπεχειρήθησαν, τὸ μὲν ἵνα εὐρεθῆ ἀγροτικὴ τις οἰκία (εἶχε προηγηθῆ ἀνασκαφὴ ὑπ' ἐμοῦ τοιαύτης οἰκίας ἐν Καρελλᾷ τῆς ἀρχαίας Παιανίας τῆς ὑπένερθεν), τὸ δὲ ἵνα ἐξακριβωθῆ κατὰ πόσον οἱ πολλοὶ ἐν τῷ μέρει τούτῳ τύμβοι ἐκ χαλίκων δικαιολογούσι τὸ ἐν τῷ Γερμανικῷ χάρτῃ πολλακίς διδόμενον αὐτοῖς ὄνομα Grabhügel.

α') Ἀνασκαφὴ τύμβου καὶ περιφεροῦς κίσματος.

Ἀνέσκαψα λοιπὸν ἐνταῦθα κατὰ τὸ μεθόριον τῆς Γλυφάδας καὶ τῆς Βούλλας, μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῆς Πιρναρῆς τύμβον ἐκ χαλίκων ἔχοντα διάμετρον 20 μ., ὕψος δὲ 4,50 μ. Ἔτεμον αὐτὸν ἐπὶ δύο τρίτῃ περιῖπου τῆς διαμέτρου, χωρήσας καὶ ἔξω τῆς περιφερείας κάτω μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. Οὐδὲν λείψανον ταφῆς εἶδρον. Ὀλόκληρος ἀπετελεῖτο ἐκ λίθων, ὧν οἱ μείζονες ἦσαν ὡς κρηπίς, κάτω, οἱ δ' ἄλλοι μικρότεροι, ἱκανὸν δὲ πλῆθος εἶχε περίπου μέγεθος καρύου!

Μεταξὺ τῶν λίθων συνέλεξα σποράδην διαφοραῖς ὄστρακα ἀγγείων, ὧν πολλὰ εἶνε μυκηναϊκὰ ὑψιπόδων κυλίκων καὶ ἄλλων μικρῶν ἢ μεγάλων γραπτῶν ἢ καὶ ἀγράφων ἀγγείων,

(1) Ὁρα Milchhöfer Text z. d. Karten von Attika III-IV σ. 18 Lolling, Athen Mitteil, IV 193 εῖς.

τινά γεωμετρικά, ἐλάχιστα κορινθιακὰ (πυξίδος μετὰ οἰνόχρου χρώματος), ληκύθου κοιλίαν, ὅσα κύλικος τῶν μελανομόρφων καὶ ἄλλα τινά, πάντα χαρακτηριστικὰ τεκμήρια κατερχόμενα μέχρι τοῦ 500 π. Χ. τὸ πολὺ.

Οἱ τύμβοι οὗτοι πολλαχοῦ εἶνε πυκνοὶ κατὰ συστήματα ἢ ἐν γραμμῇ κείμενοι, φαίνονται περίπου σύγχρονοι, τὸ δὲ ὕλικόν αὐτῶν εἶνε ὅμοιον πρὸς τοὺς λίθους τοὺς πληροῦντας τὰ πέριξ χωράφια τῶν ἀβελτέρων νῦν γεωργῶν. Πιστεύω, λοιπόν, ὅτι ἐσωρεύθησαν πρὸς καθαρισμὸν τῶν ἀγρῶν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Πεισιστράτου καὶ Ἰσως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, μαρτυροῦσι δὲ πρῶτον περὶ τῆς πολιτικῆς εὐρωστίας τοῦ Κράτους τῶν Ἀθηναίων ἐξασφαλίζοντας ἐν τοῖς μεμακρυσμένοις ἀγροῖς καὶ δὴ κατὰ τὴν παραλίαν ἄνετον τὴν ἐπιμελῆ γεωργίαν, («eifrige Bodenkultur» Milchhöfer ἐν *Karten v. Attika* Text, Heft II σ. 22), δεύτερον περὶ τῆς δημωφελοῦς διοικήσεως τῶν χρόνων ἐκείνων⁽¹⁾ καὶ τρίτον περὶ τῆς μεγάλης τότε ἐκτάσεως τῆς δουλείας· διότι τόσον ἐντατικῇ καλλιέργειᾳ καὶ τόσον τελείᾳ κάθαρσις τῶν ἀγρῶν (οἱ χάλικες κατὰ τὸ 1/3 τοῦλάχιστον εἶνε μεγέθους καρύου) ἀπαιτεῖ οὐ μόνον πολλὰς χεῖρας ἀλλὰ καὶ ἀφειδῆ αὐτῶν χρήσιν.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι καὶ θρησκευτικὸς λόγος ἐπεκούρει τῆ γεωργικῆ φιλοτιμίᾳ· διότι ἐντεθθεν τῆς Γλυφάδας πρὸς τὸν Ἄγ. Κοσμᾶν (τὴν Κωλιάδα ἄκραν) ὑπάρχουσιν ὅμοιοι τύμβοι ἐν τόπῳ πεδινῷ ἀλλὰ μὴ ἔχοντι χῶμα, ἕτε ἀποτελουμένῳ ἐκ συνεχοῦς βραχῶδους αὐτοφυοῦς πλακός, ἐνθα οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀγρός, εἰμὴ ἀπωτέρω που. Διὰ τοῦτο ὑπομινύσκω τὴν γνώμην τοῦ Usener, *Archiv für Relig.—Wiss.* 1904,

(1) Πρὸς. Ἀριστοτ. Ἀθ. πολ. 16 καὶ τὰ παρὰ Sandys συγγενῆ χωρία, οἷς προσθετέον Πλουτ. Πθ. 552 Α. «Ἀλλὰ Γέλωνα γ' ἴσμεν καὶ Ἰέρωνα τοὺς Σικελιώτας καὶ Πεισιστρατὸν τὸν Ἰπποκράτους, ὅτι πονηρὰ κτησάμενοι τυραννίδας, ἐγρήσαντο πρὸς ἀρετὴν αὐταῖς, καὶ παρανόμως ἐπὶ τὸ ἄρχεῖν ἐλθόντες ἐγένοντο μέτριοι καὶ δημωφελεῖς ἄρχοντες, οἱ μὲν εὐνομίαν τε πολλήν καὶ γῆς ἐπιμέλειαν παρασχόντες αὐτοὺς τε σώφρονας τοὺς πηλίτας καὶ φιλεργοῦς ἐκ πολυτελῶν καὶ ἄλων κατασκευάσαντες· Ἰέλων δὲ κλ.

27ῷ ἐρμηνεύοντος τοὺς τοιούτους ἔρμηνεας ὡς δέσμευσιν τῶν κελῶν δαιμόνων ὑπὸ τοὺς λίθους καὶ οὕτω ὡς ἀνάθεσιν τοῦ τόπου εἰς τοὺς θεοὺς πρὸς ἐπίτευξιν εὐφορίας πρὸς γλ. καὶ Gruppe Mythol. 887, σημ. 4.

Ἐκ τῶν λοιπῶν κατὰ τὴν περίχωρον τύμβων ἀξιοσημείωτον νομίζω ἓνα κείμενον παρὰ τὸν Ἅγιον Νικόλαον. Ἐν τῇ σήματι τούτου, ἀλλ' ὑψηλότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ πέριξ ἐδάφους, εἶχον κατασκευασθῆ κατὰ τὸν Δ' πιθανῶς αἰ. π. Χ. τάφοι διὰ μεγάλων πλακῶν μαρμάρου καὶ πώρου, κατασκευέντες καὶ συληθέντες κατὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς νῦν ἑκατονταετηρίδα.

Τὸ μέγα πλῆθος τῶν μυκηναϊκῶν ὀστράκων τοῦ τύμβου ἤγαγέ με νὰ ἀναζητήσω συνοικισμὸν ἢ τάφους ἀναλόγους ἐν τοῖς πέριξ. Ἀληθῶς δ' εὔρον δύο συστάδας σπηλαιωδῶν μυκηναϊκῶν τάφων ἐν ὀμαλῇ σχετικῶς ἐδάφει παρὰ τὴν Ἄλυκην τῆς ἐκεῖ Πούντας, πάντων (περὶ τοὺς 50 περίπου) σεσυλημένων ἀπὸ 70ετίας καὶ ἐντεθθεν, ὡς λέγουσιν, ἀλλ' αἰ τελευταίαι σκαφαὶ θὰ ἐγένοντο πρὸ 30ετίας. Τούτων εἰς εἶνε ἀξιωματημῶνευτος, διότι ἔχει δρόμον οὐχὶ ἀνοικτὸν ἄνω ἀλλὰ κλειστὸν ἤτοι συριγγώδη. Ἐκ τούτων τῶν τάφων προέρχονται πιθανῶς τὰ μυκηναϊκὰ ἱαγγεῖα, ὅσα εὐρίσκονται ἐν μουσείοις τῆς Εὐρώπης ὡς προερχόμενα ἐξ Ἄλυκῆς τῆς Ἀττικῆς (π. χ. τοῦ Βερολίνου: Furtwängler, Beschreib. d. Vasensamml. I ἀριθ. 14-18, 23, 25-32, 35-37, 39-44 ἀγορασθέντα τῷ 1881).

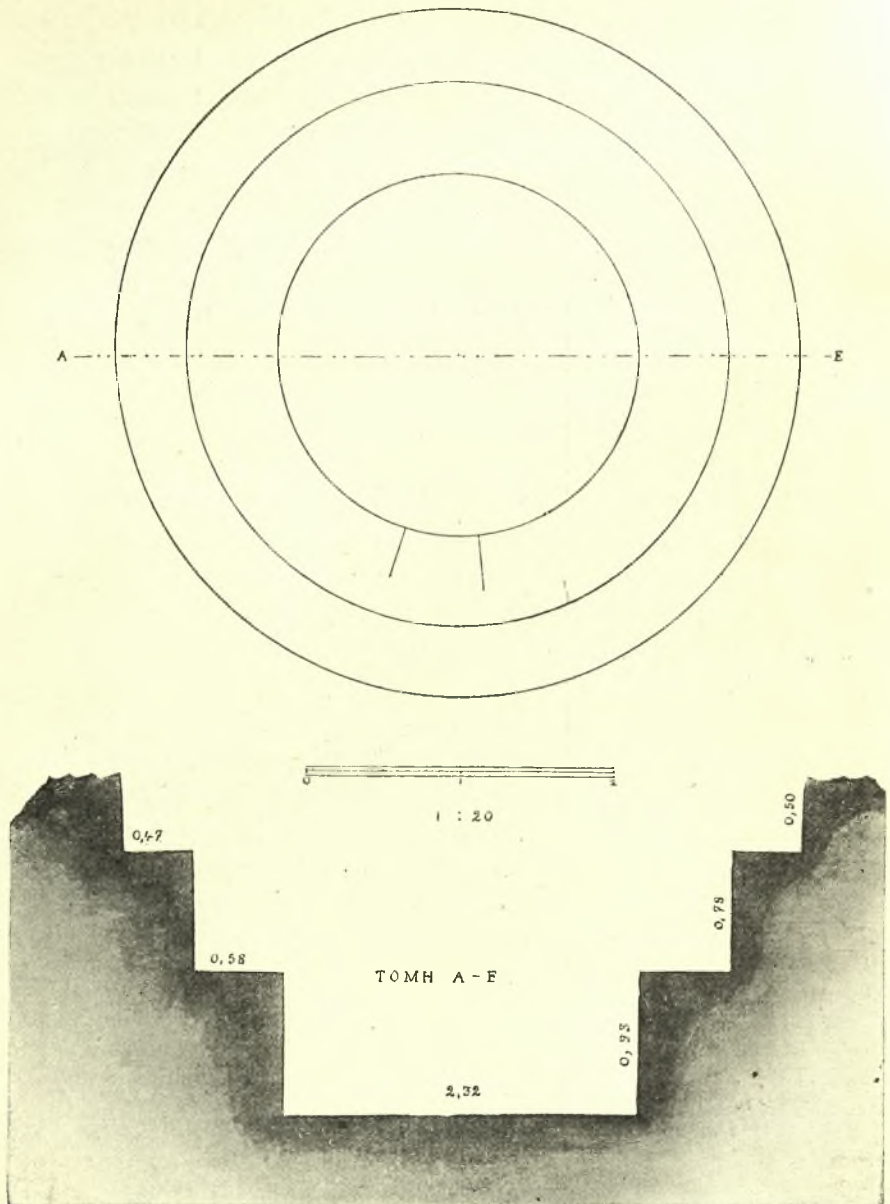
Διὰ πολλῶν δοκιμαστικῶν τάφων ἀνεζητήθησιν ἀσύλητόν τινα, ἀλλὰ ματαίως. Ὁ τόπος ἀνήκει εἰς τὴν Βούλλαν, ἣτις εἶνε συνέχεις τῆς Γλυφάδας καὶ κτήμα τῆς Μονῆς Πετραῖν (Ἀθηνῶν).

Ἐπάρχουσι καὶ δύο σείραι ταφικῶν θαλάμων ὑπερεχόντων τοῦ πέριξ ἐδάφους, ἀλλὰ τοσαύτη ὑπήρξεν ἡ ἄδεια τῶν τυμβωρύχων, ὥστε καὶ οὗτοι πάντες εἶνε κατεσκευασμένοι, πέριξ δ'

ἐν τοῖς χώμασιν εὐρίσκονται τεμάχια λατύπης, ἄλλα μὲν γράμμα τι, ἄλλα πτυχήν ἱματίου ἢ μέρος κοσμήματος καὶ ἄλλα ἀπλῆν τὴν εὐγένειαν τῆς ἐργασίας δι' ἐπιφανείας καμπύλης ἢ ἐπιπέδου δεικνύοντα. Ταῦτα παρὰ τὸν Ἁγ. Νικόλαον τῆς Πιρναρῆς, ἐνθα πολλὰ τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου συνοικισμοῦ.

Ἐξω τῶν ταφικῶν τούτων στίχων εἴλκυσε τὴν προσοχὴν μου τυμβοειδές τι ἀνάχωμα, κείμενον εἰς ἀπόστασιν 500 μέτρων περίπου πρὸς ΝΑ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Πιρναρῆς. Ἡ ἀνασκαφή ἔδειξεν, ὅτι τοῦτο εἶνε κτίσμα περιφερές περιβαλλόμενον ἔξωθεν ὑπὸ χωμάτων, ἐν οἷς διεκρίνοντο ἴχνη σκαφῶν λαθραίων βεβίως. Τὰ ἐντὸς τοῦ κτίσματος χόματα ἐφαίνοντο μὴ ταραχθέντα. Ἐν αὐτοῖς εὐρέθησαν ἐπιπολαίως θραύσματα μαρμαρίνων ὑδριῶν ἐπιταφίων ἀναγλύπτων· κατὰ τὰλλα τὰ χόματα εἶνε ἱκανῶς καθαρὰ, ἐρυθρά, ἐστερημένα ὀστράκων εἰ μὴ κεράμων τινῶν. Τὸ κτίσμα ἔχει ἄνω διάμετρον 5.45μ. ἀλλ' αὕτη συστέλλεται δὶς, ὥστε τὸ κτίσμα ἔχει τὴν ἐπομένην (εἰκ. 1) κάτοψιν καὶ τομήν. Ὁ ἀνώτατος τοίχος σφίζεται εἰς ὕψος 0.10-0.50 καὶ ἀποτελεῖται ἐκ μειζόνων λίθων, ὧν μεταξὺ παρεμβάλλονται μικρότεροι κατὰ τρόπον τεκτονικὸν ἀνακτέον εἰς καλοὺς ἐλληνικοὺς χρόνους. Οἱ χαμηλότεροι ἐσωτερικοὶ τοῖχοι ἐνδον (ἔξωθεν δὲν ἐγυμνώθησαν, ἅτε μὴ ἀνάσκαφέντες) ἐνέχουσιν, ὡς καὶ τὰ χόματα, τεμάχια κεράμων χονδρῶν. Ὁ πυθμὴν σχηματίζεται διὰ τοῦ φυσικοῦ ὠμαλισμένου βράχου κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅσον δὲ μέρος δὲν εἶνε βράχος εἶνε ἔδαφος ἡσθεστομένον ὡς καὶ ἡ ἐντὸς ὄψις τοῦ τοίχου 0.93. Πρὸς Ν ἀνοίγεται οἶονεὶ θυρὶς πλ. 0.48 διευρυνομένη πρὸς τὰ ἔξω ἐφ' ὅσον χωρεῖ διατέμνουσα τοὺς τοίχους· δὲν ἐκαθαρίσθη ὄλη, (ἐνέχει λίθους), ἀλλ' ἔχει τὰς παραστάδας ἐπιχειρισμένας ἀσθέστω. Πολλοὶ λίθοι ἐντὸς φαίνονται κεκχυμένοι μετρίως.

Τί ἦτο τὸ κτίσμα τοῦτο, ἀγνοῶ. Ἡ μετρία καθύς τῶν λίθων ἢ τινῶν λίθων τῶν τοίχων θὰ ἠδύνατο νὰ ὠθήσῃ εἰς ἐρμηνείαν τοῦ κτίσματος ὡς ἀσθεστοκαμίνου, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ «ἀνεμολόγος» θυρὶς· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀντίκειται ὡς ἀνερμή-

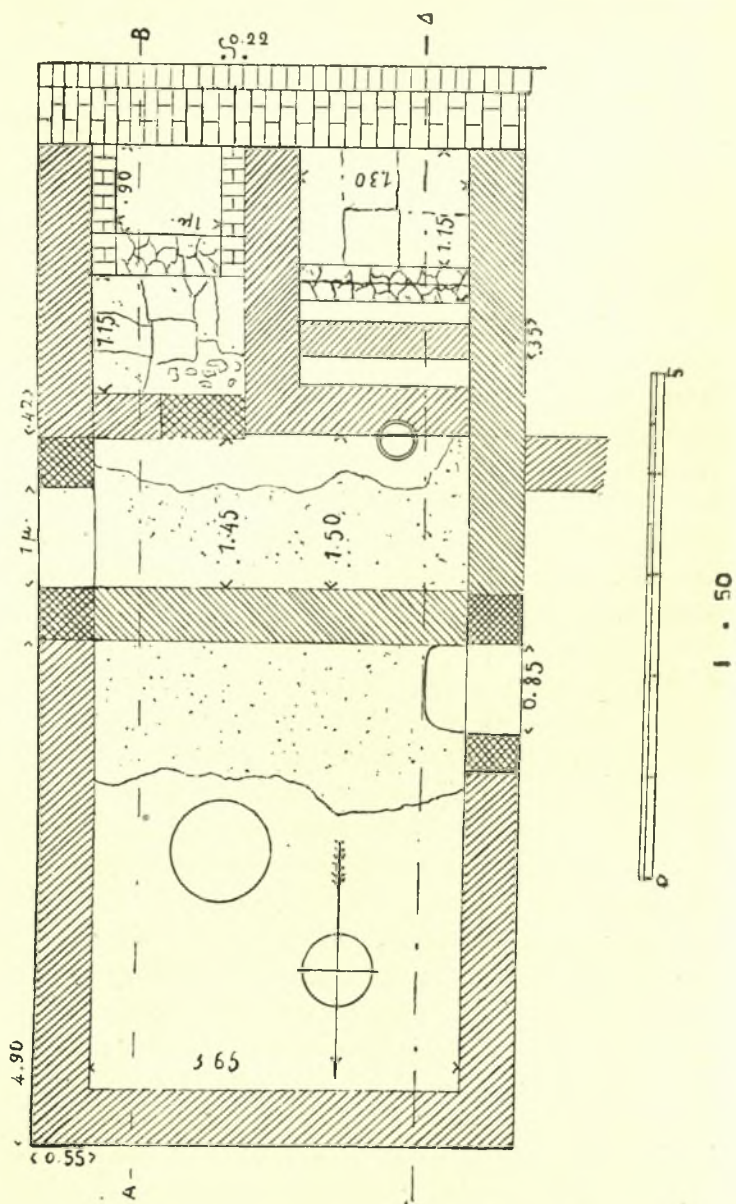
Εἰκ. 1 Κάτοψη καὶ τομὴ περιφερῶς κτισμάτος Αἰγίωνης

νευτος ἢ ἐπίχρισις τοῦ δαπέδου καὶ τῶν τοιχωμάτων δι' ἀσβέ-
στου ἔνδον καὶ ἡ συστολή τῆς διαμέτρου διὰ τῶν ἐσωτερικῶν
συγκεντρικῶν τοίχων (καὶ ἀσβεστοκάμινοι διανοίγονται κάτω,
ἵνα χωρῶσι πολλὰ φρύγανα) ὡς καὶ τὸ καθ' ἑλίου ἀκανόνιστον
καὶ μέτριον τῆς καύσεως.

β') Ἀνασκαφή οἰκίας.

Βαδίζοντες ἀπὸ τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν ξηρὰν ἐν προ-
σεκβολῇ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Πούντας ἐπὶ ἓν χιλιό-
μετρον περίπου συναντῶμεν τὰ εἰρηπια μεγάλης οἰκίας καὶ
παρ' αὐτὴν βαθέως ἀνεσκαμμένην ὑπὸ τυμδωρύχων ἐν τῷ βράχῳ
δεξαμενὴν θολωτῶς ποτε ἐστεγασμένην ἀσβεστόκτιστον (σπόν-
δυλος ἀρραβδώτου κίονος ἐκ κοινοῦ λίθου ἐντετετοιχισμένος).
"Οτι πρόκειται περὶ οἰκίας, ἀπλῆ ἀπόδειξις ἦτο τὸ ἐκτενὲς
καὶ πολύπλοκον τοῦ σχεδίου, ὅσον ἐφαίνετο, καὶ ὁ αὐτόθι
μέγας λίθινος μύλος.

Ἀριστερὰ τῆς δεξαμενῆς μικρὸν κύρτωμα γῆς φέρει ἐπάνω
εἰρηπια κτίσματος ἀμελῶς ἐκτισμένου καὶ ἐπεσκευασμένου
εἶτα δι' ἀσβέστου μάλιστα πρὸς Α. Ἡ ἀνασκαφή ἀπέδειξεν
αὐτὸ ὡς ἐμφανίζεται διὰ τοῦ σχεδίου (εἰκ. 2 καὶ 2α). Ὁ ἐν τῷ
μέσῳ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς Δ τοίχος ἔλειπέ ποτε, ἐκτίσθη δὲ ἐπὶ
ψηφιδωτοῦ ἐδάφους (εἰκ. 3). Τὸ κτίσμα λοιπὸν ἄλλοτε ἀπετε-
λεῖτο ἐκ μιᾶς μεγάλης αἰθούσης διὰ ψηφιδωτοῦ ἐστρωμένης καὶ
δύο μικρῶν βαθυτέρων μυχῶν πρὸς νότον ($1,32 \times 1,15$ καὶ
 $1,00 \times 0,90$). Οἱ μυχοὶ οὗτοι εἶνε ἐστρωμένοι διὰ πλακῶν
μαρμάρου ἢ ὀπτῶν πλίνθων, περικλείονται δι' ὀρθομαρμαρώ-
σεως, ἧς λείψανα μόνον σφίζονται, καὶ χρησιμοποιοῦσιν ἄσβε-
στον, ἧτις κατὰ τὰς γωνίας ἐφαρμόζεται λοξῶς καὶ οὕτω κα-
λῶς, ὥστε γίνεται φανερόν, ὅτι οἱ κατασκευάσαντες ἀπέβλε-
πον νὰ συγκρατήσωσιν ὑγρὸν τι ἐντὸς τῶν βαθῶν τούτων
καὶ δυναμένων νὰ αποκλεισθῶσι μυχῶν. Ὁ μικρὸς μυχὸς πρὸς
ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς ἔχει καὶ πλινθόκτιστον ἐνίσχυσιν. Εἶνε
πιθωνώτατον, ὅτι οἱ μυχοὶ οὗτοι εἶνε λουτήρες, διότι ἔχουσιν

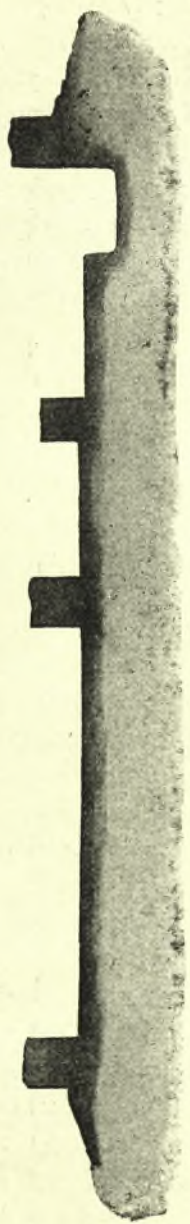

Εἰκ. 2. Κάτοψις μέρους οἰκίας ἐν Ἀΐξωνῇ Ἀττικῆς.

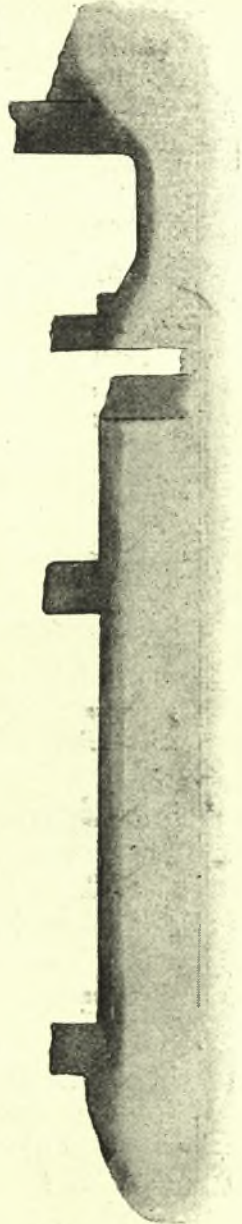
ὁμοιότητά τινα πρὸς τοὺς τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφαιῆς ἐν Αἰγίνῃ καὶ πρὸς τοὺς πηλίνους (Priene 292 ἐξ. Τίρυνς Μυκῆναι) ἢ μαρμαρίνους (Μουσεῖον Βόλου) πλὴν τῆς διὰ τοὺς ἄκρους πόδας κοιλότητος. Ὁ μικρότερος μυχὸς ἔχει προθάλαμον πλακόστρωτον μεῖζονα καὶ ἴσως ἐπὶ τοῦ τοίχου 0.42 ἦτο θύρα παρὰ τὸν μέγαν λίθον, ὅστις καὶ παραστάς αὐτῆς ἦτο καὶ τὴν γωνίαν τοῦ τοίχου περαιτέρω ἐσχημάτιζε. Τὴν θύραν ταύτην ὑποδήλοῖ καὶ ἡ ὑποχώρησις τοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς ἀθούσης (εἰκ. β). Ὁ μεῖζων μυχὸς ἔχει πρὸς Β τοῦ τοίχου 0.35 ἕτερον τοῖχος, ἀπ' οὗ χωρίζεται διὰ βαθέος στενοῦ χώρου, ὃν ἐκένωσα μέχρι βάθους 1 μ. Ὁ αὐτόθι πίθος, οὐχὶ ἀνωφελῆς ἐν λουτρῷ, ἐτέθη βαθέως μετὰ βλάβης τοῦ τοίχου, ὅστις ἦτο ἴσως ἄχρηστος κατὰ τὴν τελευταίαν χρῆσιν τοῦ κτίσματος, ὅτε θὰ ἐκλείετο ὁ μυχὸς διὰ τοῦ τοίχου 0.35 ἔχοντος θύραν ὑψηλότερον τῆς στάθμης τοῦ ἐδάφους. Ὁ βλαβεὶς ὑπὸ τοῦ πίθου τοίχος εἶνε σύγχρονος τοῦ ψηφιδωτοῦ, ὅπερ ἐξικνεῖται μόνον μέχρις αὐτοῦ.

Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ οἰκοδομήματος πρὸς βορρᾶν, ὡς εἶπομεν, ἀπετέλει ποτὲ ἓνα θάλαμον ψηφιδωτῶς ἐστρωμένον καὶ ἔχοντα εἴσοδον πρὸς Δ (πλὰξ ἔνδον ἐγγύς ἀντι ψηφιδωτοῦ), ἀλλ' ἔπειτα διηρέθη εἰς δύο, ὧν ὁ βόρειος ἐκράτησε τὴν ἀρχικὴν θύραν, ὁ δὲ νότιος προσέλαβε νέαν πρὸς ἀνατολὰς (πίθος ἔξω τεθαμμένος πρὸ αὐτῆς, κεκαλυμμένος δὲ διὰ κροκαλοπαγοῦς πλακός). Αἱ παρατάδες ἀμφοτέρων τῶν θυρῶν εἶνε μονόλιθοι ἐπὶ ἱκανὸν ὕψος. Ὁ κτισθεὶς πρὸς διαίρεσιν τοῦ δωματίου μεσότοιχος ἰδρύθη ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ, πρὸς ἀπαλλαγὴν δὲ τούτου κατηδαφίσθη ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὸ πλεῖστον.

Τὸ ψηφιδωτὸν εἶνε βεβλαμμένον ἐν ἀμφοτέροις τοῖς θαλάμοις, τοῦτο δ' ἐπέτρεψε νὰ ἐρευνησωμεν βαθύτερον ἐν τῷ βορείῳ θαλάμῳ. Εὗραμεν δὲ εἰς βάθος 0.40 ὑπὸ τὸ ψήφωμα ἑτέραν στρώσιν ἐξ ἀσβέστου, ἄμμου λεπτῆς θλασσίας καὶ τετριμμένων κεράμων, εἰς τὸ ὕψος δὲ ταύτης κατέληγε τὸ στόμιον φρέατος κτιστοῦ ἐπὶ ἓν μέτρον βαθύτερον, εἶτα δὲ ἐσχηματισμένου ἐν τῷ στερεῷ βράχῳ ἐπὶ ἓν ἀκόμῃ μέτρον

ΤΟΜΗ Α - Β

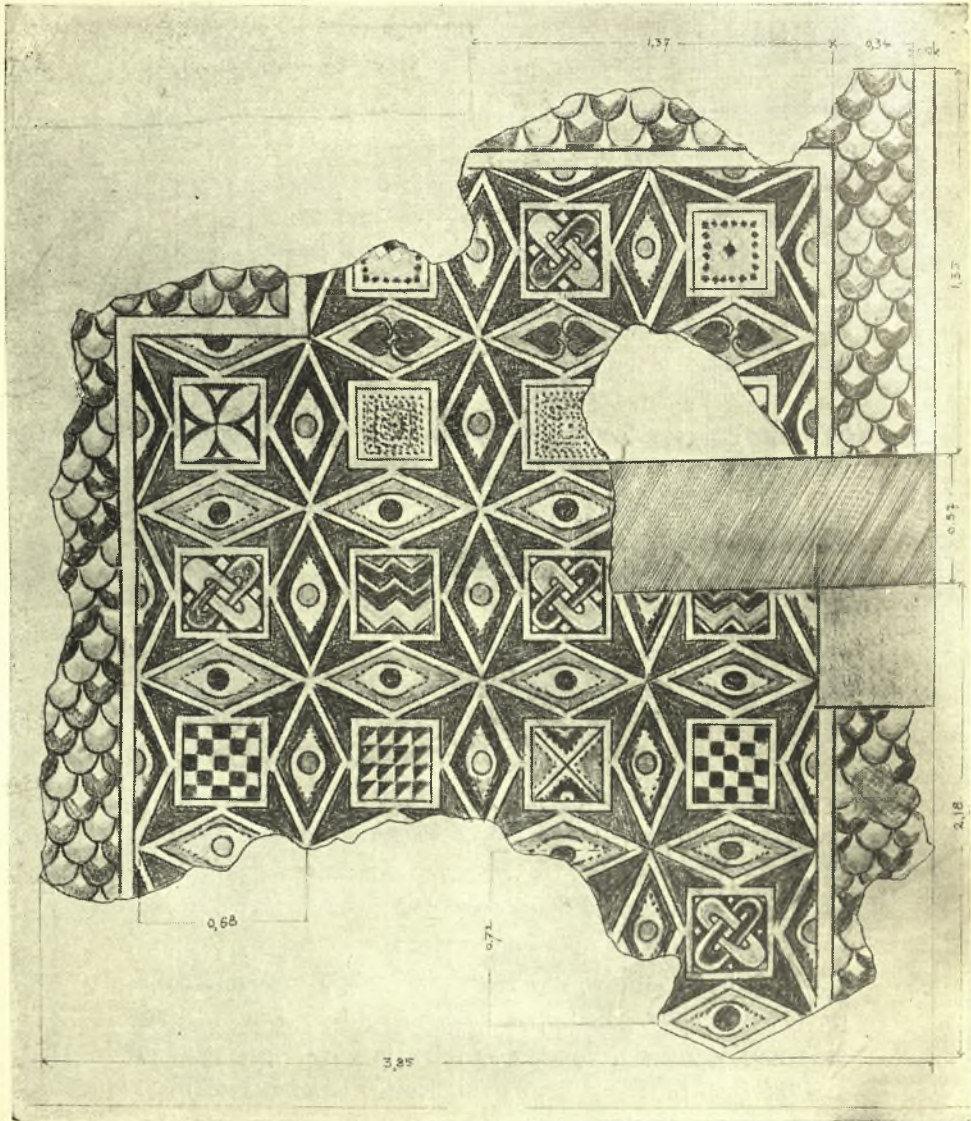
ΤΟΜΗ Γ - Δ

Εἰκ. 2α. Τόμῃ τοῦ οἰκοδομημάτων εἰκ. 2.

βαθύτερον ὅμως τὸ πέτρωμα εἶνε μαλακὸν (ὡς καὶ ἐν τῇ γεί-
τονι τυμωρουχημένη δεξαμενῇ) καὶ ἀπέπεσαν τὰ τοιχώματα,
ὥστε τὸ βάθος διανοίγεται σιροειδῶς· ἕνεκα δὲ κινδύνου πτώ-
σεως τῶν τοιχωμάτων δὲν ἐκαθάρισα αὐτὸ ἕλον ἀλλ' ἤρκεσθην
νὰ διακόψω τὴν ἐργασίαν εὐθὺς ὡς εἰς βάθος 4.10 ἀπὸ τοῦ
στομίου ἀνέδλωσεν ὕδωρ. Ἐν τοῖς χώμασιν ἐλάχιστα ὄστρακα
ἀγγεῖων ῥωμαϊκῶν, πλείονα δὲ κεράμων χονδρά.

Οὕτω γίνεται φανερόν, ὅτι κατ' ἀρχὰς τὸ δάπεδον τοῦ κτι-
ρίου τούτου ἢ ἄλλου τινὸς παλαιότερου ἦτο 0,40 ταπεινότε-
ρον καὶ ἐχρησιμοποιοῦε τὸ φρέαρ, ἔπειτα ἐκτίσθη ἢ διερρυθ-
μίσθη οὕτω τὸ οἰκοδόμημα, ὥστε τὸ δάπεδον στρωθὲν 0.40
ὑψηλότερον ἐκάλυψε τὸ φρέαρ καὶ προσέλαβε ψήφωμα. Ὁ
νότιος τοῖχος τότε ἦτο ὁ τεμνόμενος ὑπὸ τοῦ πίθου πρὸς
B. τοῦ δυτικοῦ λουτρικοῦ μυχοῦ. Τὸ κλειστὸν φρέαρ τότε θὰ
ἀντικατέστησεν ἢ ἀνεσκαμμένη νῦν δεξαμενῇ. Κατὰ τινὰ χρό-
νον ἔπειτα διερρυθμίσθησαν τὰ πράγματα ἄλλως: ὁ θάλαμος
βίβ. τοῦ ψηφιδωτοῦ διηρέθη εἰς δύο, ὁ νότιος τοῖχος κατηρᾶφίσθη
ἐν μέρει, μετερρυθμίσθησαν δ' οἱ μυχοὶ τῶν λουτήρων καὶ γε-
νικῇ τῶν τοίχων ἐπισκευὴ δι' ἀσθέστου ἐγένετο. Τὸ ἔδαφος ἔξω
τοῦ κτιρίου κατὰ τὴν τελευταίαν καὶ ἴσως καὶ τὴν προτελευταίαν
περίοδον ἔκειτο ὑψηλότερον ἢ τὸ ψηφιδωτὸν (οἱ τοῖχοι πρὸς A καὶ Δ
δὲν ἦσαν ὄρατοί, τόσον εἶνε ἀμελῶς ἐκτισμένοι), ἀλλὰ πρὸς
νότον ἐνθα ὁ τοῖχος θὰ ἦτο νεόδμητος, διεμορφώθη δι' ἐπιστρώ-
σεως ὀπτῶν πλίνθων ἀμέσως παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ κτίσματος.

Ἄν τὴν κατασκευὴν τοῦ φρέατος καὶ τὴν καταστροφὴν ἀπο-
δώσωμεν εἰς πρῶτους μ. X. Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, τότε ὁ μέγας
θάλαμος ὁ ψηφωτῶς ἐστρωμένος θὰ εἶνε τῶν πρῶτων χριστιανι-
κῶν χρόνων, ἢ δὲ τρίτη καὶ τελευταία περίοδος τοῦ οἰκοδομή-
ματος ἔτι νεωτέρα, ἃς εἶπωμεν βυζαντιακή. Καθ' ἅπαντας τού-
τους τοὺς χρόνους κατωκεῖτο ἢ παραλία αὕτη, ἣτις νῦν ἀπὸ
τοῦ Φαλήρου μέχρι καὶ πέραν τοῦ Σουνίου μένει ἀκατοίκητος,
ἐπειδὴ συμβαίνει νὰ εἶνε μοναστηριακὸν κτήμα. δὲν ἀνετράπη
δ' ἀκόμη ὁ ἀναχρονιστικὸς νόμος ὁ κωλύων τὴν μεταδίδοσιν
εἰς ἰδιώτας καὶ τὴν ἀναγκασίαν χρησιμοποίησιν καὶ ἐμμετάλ-

Εἰκ. 3. Ψηφιδωτὸν τοῦ οἰκοδομήματος εἰκ. 2 καὶ 2α.

λευσιν αὐτοῦ. Ὅτι ἡ δευτέρα περίοδος ἀνάγεται εἰς ῥωμαϊκοὺς ἤτοι πρωτοχριστιανικοὺς χρόνους, δεικνύει τὸ ψηφιδωτὸν (εἰκ. 3).

Πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τοῦ κτιρίου ἀναχωρεῖ τοῖχος καὶ ἴσως καὶ ἄλλοι ἀναχωροῦσιν ἄλλοθὲν ποθεν (δὲν ἐγένετο ἔρευνα), συνδέοντες αὐτὸ πρὸς ἄλλα μέρη τοῦ ὅλου μεγάλου οἰκοδομήματος, ὧν ἀνεσκάψαμεν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἕτερα 4 δωμάτια σποράδην, χωρὶς νὰ εὕρωμεν ἀξιόλογόν τι. Ἐπισκευαί τινες εἶνε βυζαντιακαὶ ὡς καὶ πηλίνῃ σφραγίς (ἄρτων, προσφορῶν χριστιανικῶν) φέρουσα σταυρόν. Ἐν τῷ κέντρῳ ἐνὸς δωματίου εὐρέθη ὄρυγμα πλευρᾶς 1 μέτρου καὶ βάρους 0.50 ἀγνώστου μοι σημάσιας. Ὅτε διεκόπη ἡ ἐργασία, ἔκλεισα τὸ φρέαρ καὶ ἐπέχωσα ἑλαφρῶς τὸ ψηφιδωτόν.

Παρὰ τὴν παραλιακὴν ὁδὸν καὶ 25 μ. περίπου πρὸς βορρᾶν αὐτῆς ὀλίγον πέραν τοῦ ξενοδοχείου τῆς Γλυφάδας ἐσκάψαμεν πρὸς ἐξαγωγήν φαινομένου μαρμάρου· ἀλλὰ τοῦτο εἶνε παραστάς θύρας κτιρίου, κολοδὴ ἄνω, ἀδρῶς πως εἰργασμένη. Πρὸ αὐτῆς εὐρέθη τὸ ἐπίκρανον πεποιημένον μετὰ βαρῆος κυματίου ἐκ στήλης ἐπιτυμβίου μαρμαρίνης καὶ σφῆζον ἐπὶ τῆς νῦν στενῆς πλευρᾶς (ἔνθα ἀπεξεσμῆνον τὸ κυμάτιον τῆς πρῆγῃ στήλης, τὰ γράμματα

Π Η Σ
Μ Ο Υ
Αἰξων] ΕΥΣ

Τὸ δάπεδον πρὸ τῆς παραστάδος ἐστρωμένον διὰ πλακῶν μαρμάρου, ἔνδον δὲ δι' ὀπτῶν πλίνθων καὶ εἰς ὕψος ἀνώτερον κατὰ 0.05μ.

Μνημονεύω ἐνταῦθα καὶ στήλης ἐπιτυμβίου ἐντετειχισμένης ἐν τῇ συνοικισμῇ τῆς Γλυφάδας (οἰκία Χρ. Πάσχου). Ἔχει ὕψος ἴσως 2.40μ. ἀλλ' ὄρατὸν εἶνε μόνον 1.95. πλ. 0.58—

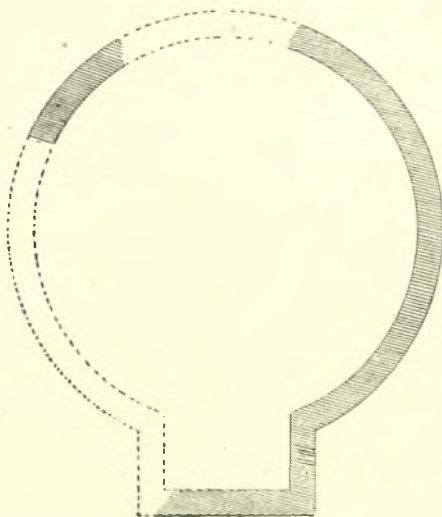
0.61 καὶ πλεόν καὶ πάχος 0,24. Ἐπὶ τῆς προσόψεως ἄνω ἔχει κυμάτιον, ὑπ' αὐτὸ ἐπιγραφὴν

ΥΚΛΗΣΣΗΛΩΝΟ. = Τιμ]οκλῆς Σήλωνος,

ὑπ' αὐτὴν δύο βόδακκς (ἀνὰ ἓνα δὲ εἰς τὰς ἐκατέρωθεν στενὰς πλευρὰς τῆς στήλης) καὶ ὑπ' αὐτοὺς στέφανον μύρτου, ὡς ἐσημείωσα.

γ' «Ἱερὸς κύκλος.»

Εἰς τὸν κολπίσκον τῆς θαλάσσης παρὰ τὴν Πούνταν (πρὸς τὴν Γλυφάδαν), ἐνθα θὰ ἦτο ὁ λιμὴν τῶν Αἰζωνέων, ἀμέσως παρὰ τὴν θάλασσαν ὑπάρχει κύκλος (εἰκ. 4) ἐσχηματι-

Εἰκ. 4.

σμένος διὰ διπλῆς σειρᾶς ἀντινώτων μεγάλων ὀγκολίθων, ἔχων διάμετρον 30 μέτρων περίπου, ὅστις διὰ τὴν βαρεῖαν ταύτην φράξιν δὲν δύναται νὰ εἶνε ἀλώσιον, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔχει καὶ γωνιώδη παρέκκλισην πρὸς τὴν γῆν, ἐν ᾗ εἶνε ἀνοικτός (γὺν τοῦλάχιστον) πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὁ κύκλος δὲν

σφίζεται ὀλόκληρος, ἢ παραλιακὴ ἀκατάσκευος ἀκόμη ὁδὸς διατέμνει αὐτόν, τὸ δὲ δεξιὸν τῷ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὀρῶντι-μέρος αὐτοῦ εἶνε κατεστραμμένον κατὰ τὸ πλεῖστον, ἢ ἴσως κρύπτεται ἐν μέρει ὑπὸ τῶν σχοίνων. Ἡ δι' ἀντινώτων λίθων κτίσις εἶνε συνήθης πάλαι, ἀλλὰ ὑψηλότερον ὁ φραγμὸς οὗτος θὰ ἦτο ἐκτισμένος πιθανῶς διὰ πλίνθων ὤμων. Τὸ μέγεθος τῶν λίθων αἰνίττεται παλαιοῦς χρόνους.

Ἡ θάλασσα μόλις ἀπέχει 10 μ. ἀπὸ τοῦ κύκλου τούτου, πιστεύω δέ, ὅτι οὗτος ἦτο ἡ ἀγορὰ τοῦ δήμου, εἰς ἣν ἐκομίζοντο ἐκ τῆς θαλάσσης ἀμέσως τὰ προϊόντα τῆς ἀλιείας, τοῦ-ψον τὸ σύνθητες (πρὸλ. C I gr. II, 2,960 ὀψαριοπωλεῖον) ἔθεν κυριολεκτεῖται τὸ (ὀ)ψάρι(ον) παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἰχθύων. Ἡρνήθην τὴν ὑπαρξὴν πάλαι κυκλικῶν ἀγορῶν ἐν τοῖς Θηβαϊκοῖς μου (= Ἀρχ. Δελτ. 1917) σ. 372₄ καὶ πρέπει νὰ διορθώσω τὴν πλάνην μου. Ὁ Wilhelm ἐν Jahreshefte 1909, 134 ἐξ. μνημονεύει παραδειγμάτων, οἷον τὸ ἐξ Ἐρυθρῶν «ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα ἐν στήλῃ λιθίνῃ καὶ εἰς τὸν κύκλον στήσαι τῷ Ζηνὸς τὰγοραῖο τὴν δευτέραν πρυτανίην» καὶ τὸ Ig II 604 «ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα ἐν στήλῃ λιθίνῃ καὶ στήσαι ἐν Ἡρακλείῳ τῷ ἐν κύκλῳ ἐν Χολαργέων». Κυκλικὴ δ' εἶνε καὶ ἡ ἀγορὰ, ἣν περιγράφει ὁ Ὅμηρος Ἰλ. Σ 497 ἐξ καὶ καλεῖ «τερόν κύκλον». Περὶ δὲ τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἰθακκησίων λέγει (Ὀδ. ζ 267), ὅτι ἦτο «δυτοῖσι λάεσαι κατωρχέεσσ' ἀραουῖα» καθὼς δηλ. ἢ τῶν Αἰξωνέων. Λεῖπουσιν ἔμως ἐνταῦθα οἱ ξεστοὶ λίθοι, ἐφ' ὧν ἐκάθηντο οἱ Φαίακες ἐν τῇ ἀγορᾷ αὐτῶν (θ, β), ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξαν.

Ἡ ἐξεδροειδῆς γωνιώδης παρέκκλισις ἴσως ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἄλλην χρῆσιν τῆς ἀγορᾶς ἦτοι διὰ τὰς συνόδους τῶν δημοτῶν, δι' αἷς ἐκυριολεκτεῖτο ἢ λέξις ἀγορὰ μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἑλλ. ἀρχαιότητος, καὶ διὰ τὰς δίκας, αἵτινες ἐπὶ Ὀμήρου ἐγίνοντο ὡσπύτως ἐν τῇ ἀγορᾷ (Ὀδ. μ. 439 ἐξ. Ἰλ. Α 807, Π. 387 Σ. 497 ἐξ.).

Ἐπιπροσέχεται ἀληθῶς περὶ ἀγορᾶς, φαίνεται καὶ ἐκ τού-

του, ὅτι αἱ παράλιοι πόλεις συνήθως ἐποίουν τὴν ἀγορὰν εἰς τὸν λιμένα, ὡς καὶ νῦν, ὥστε κατέληξεν ἐνιαχοῦ ἢ λέξις ἀγορὰ νὰ σημαίνῃ λιμένα, ὡς ἐν Θεσσαλίᾳ (Ἡσύχ. λ. ἀγορὰ). Λέγει δ' ὁ Vitruvius 1, 7, 1 «si erunt moenia secundum mare, area, ubi forum constituitur, eligenda proxime portum». Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ἰθακῆσιοι (Ἰὸδ. ζ 263εξ.)⁽¹⁾ παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ τὸν λιμένα εἶχον τὴν ἀγορὰν.

Καὶ οἱ Φαίακες δ' εἶχον ἀγορὰν «ἢ σφιν παρὰ νηυσὶν τέτυκτο· ἐλθόντες δὲ καθίζον ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοισιν πλησίον» (Θ. 5 ἐξ.) ὁμοίως δὲ πιθανώτατα καὶ οἱ Πύλιοι (γ, 4 ἐξ.).

ΑΝΤ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

(1) Καλὸς δὲ λιμὴν ἐκάτερος πόλιος,
λεπτὴ δ' εἰσέθμ' ἵ' νῆες δ' ὄδον ἀμφιέλισσαι
(265) εἰρώαται· πᾶσιν γὰρ ἐπίστιόν τι ἐκάστη.
ἔνθα δὲ τέ σφ' ἀγορὴ καλὸν ποσιδίηον ἀμφίε,
βυτοῖσιν ἄλασσι κατωρυέσσ' ἀραρυῖα.
ἔνθα δὲ νηῶν ὄπλα μελανίων ἀλέγουσιν
παίσματα καὶ σπεῖρα καὶ ἀποξύνουσιν ἐρετμᾶ.